

BURUNDI

CONGO

Tulambo

Mikenge

Ilumba

Minembwe

Mikalati

Bijombo

Kagogo

Hwehwe

Mitamba

Kirungu

Ujira

Gahuna

Bibogobogo

Gakangara

Ngandja

TANGANYIKAMEER

0 20km

Op een ochtend zag ik André, de boy van de parochie in Minembwe, naar beneden vertrekken met onder zijn rechterarm een kip. Hij had de pijpen van zijn broek in rubberlaarzen gestoken en droeg een verfrommeld hemd met een T-shirt eronder, verder niets. Behalve die kip, die hij helemaal mee naar Uvira zou nemen om daar te verkopen.

Hij zou lopen door heuvels, dalen en moerassen, riviertjes oversteken en paadjes in het bos nemen – negentig kilometer in vogelvlucht. Al die tijd zou de kip hem vergezellen. Hij moest haar te eten geven en onderweg poepte ze vast op zijn kleren. En 's nachts, sliep ze dan naast hem, vastgebonden aan het touwtje dat hij om een van haar poten had geknoopt en waarvan het andere eind om zijn vinger zat? Dit alles leek André niet te deren. Hij was blij, hij lachte. Hij ging zijn vrouw bezoeken en *curé** Jorojoro, de pastoor van de parochie, had hem een kip voor haar meegegeven die in Uvira drie dollar waard was – een halve dollar meer dan hier.

Dat was de economie waarin ik terecht was gekomen en binnenkort zou ik diezelfde reis maken. Niet in vier dagen zoals André, nee, ik zou onderweg rondkijken, de markten in de hoogvlaktes bezoeken en tussendoor proberen te begrijpen hoe de mensen leefden in dit onherbergzame deel van Congo – een gebied zonder wegen en elektriciteit, met een bevolking zo wars van bureaucratie dat mijn Belgische voorouders er niet in geslaagd waren haar te onderwerpen.

* zie verklarende woordenlijst, p. 142

Hoezeer het beeld van André met zijn kip ook op mijn netvlies gebrand stond, mijn eigen bagage dijde steeds verder uit. Ik had een slaapzak, een lakenzak, thermisch ondergoed, een fleecjack, wandelschoenen, sportschoenen en proviand uit de stad in het dal meegebracht, maar volgens curé Jorojoro, die mijn spullen aan een nauwkeurige inspectie onderwierp, had ik ook rijst, suiker en thee nodig. Het menu bestond hier uit aardappelen en melk, de mensen bij wie ik overnachtte zouden blij zijn met iets extra's.

De kolonel die de scepter zwaaide in de hoogvlaktes woonde in een groot, omheind huis op een heuvel aan de rand van Minembwe. Hij had me een gids toegewezen, een sombere man met een snorretje en starre ogen. Bavire heette hij. Hij had zijn rechtenstudie in het dal afgebroken om bij de kolonel te zijn, die hem prompt had benoemd tot chef van zijn juridische dienst. Bavire zou me op mijn reis vergezellen, maar eerst zouden we een paar uitstapjes maken in de omgeving om te wennen aan het 'milieu', zoals iedereen het noemde. En aan elkaar, zoals curé Jorojoro eraan toevoegde.

Het was marktdag in Gakangara en Bavire en ik waren al vroeg op pad gegaan. Kaarsrecht liep hij naast me, zwierend met zijn stok. We hadden heel wat bekijks, want blanken kwamen zelden in deze contreien. Voortdurend werden we aangesproken en met vragen bestookt: Waar kwamen we vandaan, waar gingen we naartoe? Bavire hield het kort, want elk antwoord lokte een nieuwe vraag uit.

De commerçanten die met hun handelswaar op het hoofd van markt naar markt liepen, lachten en riepen naar me. Het waren Shi, kleine tanige mannen die uit het dal waren geko-

men om 'hun leven te zoeken'. Ik keek naar hen en realiseerde me hoe ik na enkele dagen in Minembwe al gewend was geraakt aan de ingetogenheid van de Banyamulenge, waartoe Bavire, net als de kolonel, behoorde. De Banyamulenge zijn veehoeders, de meeste zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw uit het naburige Rwanda gekomen. Met hun ranke gestalten, hun archaische trots en hun majestueuze koeien zijn zij erin geslaagd alle volkeren waarmee ze in de hoogvlaktes leven, van Bembe, Fulero, Nyindu tot Shi, in de schaduw te stellen.

11

We staken een riviertje over waar mannen tot hun knieën in het water stonden. Aan de overkant groeven drie jongens met schoppen een kuil. Ze waren blootsvoets en gespierd, droegen gescheurde shorts en zaten onder het fijne rode stof van de aarde. Het stof had zich vermengd met zweet dat in onregelmatige geultjes naar beneden liep, zodat het leek of iemand hun huid had beschilderd met grillige patronen. Goudzoekers. Ze waren al een heel eind gevorderd, zeker drie meter, en zwaaiden ons vanuit de diepte toe. Ze groeven altijd in de buurt van water, vertelde Bavire, om het zand te kunnen zeven. Soms legden ze met hun gegraaf de loop van een rivier om.

Ook zij waren Shi. Ze betaalden belastingen aan de kolonel, waarmee die zijn politiek-militaire beweging hielp te onderhouden. Bij de rivier hadden ze stokken in de grond geslagen waarop ze een afdak van bladeren hadden gemaakt. Op het dak lagen, kriskras door elkaar, de kleren die ze die ochtend hadden uitgetrokken. Onder het afdak stonden hun schoenen en waren er sporen van een houtvuurtje. Het was een ontroerend stilleven, maar Bavire had er geen oog voor. Hij was verder gelopen en stond op enige afstand op me te

wachten. ‘Kom je?’ Hij deed geen poging zijn ongeduld te verbergen.

12 ‘De goudzoekers wonen in een dorpje daarginder,’ zei hij, in de verte wijzend. De hutten stonden er dicht op elkaar en ’s avonds dronken de mannen er maïsbiere en zelfgestookte sterkedrank.

Nu en dan passeerden we vrouwen met harde, gebleekte gezichten en vlechtjes die als antennes uit hun hoofd staken. Ook die woonden in het goudzoekersdorp, wist Bavire. Ze waren helemaal uit de hoofdstad gekomen om voor ‘ambiance’ te zorgen. Overdag deden ze boodschappen en gingen ze op zoek naar water en hout, ’s avonds schuifelden ze door de donkere steegjes van het dorp op zoek naar een man.

Toen we na drie uur lopen in Gakangara arriveerden en kinderen joelend om ons samentroepen, gebruikte Bavire zijn stok om hen weg te jagen. Van veraf had het heel wat geleken, maar de koopwaar die de commerçanten op de houten tafeltjes uitgesteld hadden, was armoedig: sigaretten, batterijen, lucifers, potloden, schriften, pennen en plastic naaisets – allemaal goedkoop spul, afkomstig uit China. Aanhangers bungelden de tweedehandscolberts, broeken, hemden, aftandse regenjassen en verweerde hoeden die de Banyamulenge zo’n ouderwets aanzien gaven, hoe jong ze ook waren. Als een meisje ondergoed wilde kopen, moest ze het stiekem aanwijzen, had Jorojoro me verteld. Terwijl zij een ommetje maakte, verpakte de commerçant het in ondoorzichtig papier, waarna zij het betaalde en meenam.

Op de terugweg bezochten we een muzikant die in een lieflijk groen dorpje woonde en volgens Bavire tot ver buiten de hoogvlaktes bekend was. De witgekalkte hutten hadden een okergeel biesje en waren omzoomd door moestuintjes,

bananen- en papajabomen. Ook binnen waren de hutten wit en okergeel geschilderd. De muzikant haalde een langwerpig houten instrument tevoorschijn dat hij een harp noemde, met acht snaren die vroeger van koeienpezen waren gemaakt maar tegenwoordig van plastic. Hij en zijn vrienden wilden wel voor ons zingen, maar dan moest de deur van de hut dicht. Door een kleine raamopening viel wat licht naar binnen. Buiten speelden kinderen in het gras met een plastic fles. Ze hadden het er druk mee: onder heftig gekibbel vulden ze de fles met een bodempje zand en lieten haar dan langzaam leeglopen.

De harpist zette zijn instrument in een aluminium pan opdat het geluid goed zou weerkaatsen, liet het andere uiteinde rusten op zijn knie en begon te tokkelen. Klagende, polyfone stemmen vulden de ruimte. Ze zongen over de geschiedenis van de Banyamulenge, die zoveel helden had voortgebracht: chef Muhire leidde zijn volk naar de bergen boven Uvira waar wilde dieren leefden; chef Karojo vocht met stenen tegen de Bembe, die hem beschoten met geweren.

Bavire had die verhalen al duizend keer gehoord en gaapte tijdens het vertellen hartgrondig, maar de mannen werden steeds enthousiaster. Ze zongen over een koe die haar meester wakker maakte om gemolken te worden, over een drachtig rund dat goed nieuws baarde in de vorm van een vrouwelijk kalfje. De muziek voerde me naar de woestijn van Mauritanië, vijfduizend kilometer verderop, waar Moorse mannen stroperige thee slurpten terwijl ze luisterden naar droevige gezangen over een kameel die 's nachts was weggelopen en nooit was teruggekeerd. Monotone muziek had ik het aanvankelijk gevonden, tot ik eraan gewend raakte en er helemaal van in de ban kwam.

De harpist had een lied over *Imana*, God, aangeheven en nu kwamen de mannen pas echt op stoom. Een van hen timmerde verwoed op een trommeltje, de ander stond op en begon met gespreide armen te dansen. Hij was groot en de hut was niet erg hoog, zodat hij leek op een fladderende vogel in een te kleine kooi. De kinderen hadden hun spel gestaakt en verdrongen elkaar fluisterend voor de raamopening. Ik sloot mijn ogen en droomde weg.

Mijn Congolese reis was bijna twintig jaar eerder, in het uiterste westen van het land, begonnen. In de voetsporen van mijn heerom was ik door Beneden-Congo getrokken. De jaren daarna was ik steeds verder oostwaarts gereisd, tot ik in het grensstadje Uvira belandde, meer dan vijftienhonderd kilometer verderop. Aan de ene kant het Tanganyikameer, aan de andere kant een solide muur van geheimzinnige blauwe bergen. Daarachter lagen de hoogvlaktes, waar een krijgslustig volk zou leven dat oorspronkelijk uit Rwanda kwam. Banyamulenge – niemand had ooit van hen gehoord en ineens waren ze op ieders lippen. Ze hadden president Kabila geholpen een einde te maken aan de dictatuur van Mobutu. Maar ze konden het niet eens worden met de nieuwe president en al gauw was er een tweede opstand uitgebroken.

Inmiddels was Kabila vermoord en was het land onder zijn zoon Joseph weer één geworden, maar in het oosten bleef het onrustig. Na de onafhankelijkheid van 1960 was de regio ja-

renlang een broeinest van rebellieën geweest en nu had een kolonel hoog daar boven zijn eigen republiek gesticht. Het was moeilijk, zo niet onmogelijk er te komen, vertelde iedereen me. Maar ik was al begonnen te dromen: de hoogvlaktes zouden mijn laatste Congolese etappe worden, de laatste hindernis die ik moest nemen.

15

Via een hulporganisatie liet ik een brief aan de kolonel bezorgen waarin ik hem toestemming vroeg zijn gebied te bezoeken. Ik wilde de wonden van de geschiedenis, die in het oosten dieper leken dan elders, van dichtbij bestuderen, schreef ik. Zijn akkoord kwam mondeling. Niet veel later charterde ik een vliegtuigje en vloog naar de hoofdplaats Minembwe. De terugweg zou ik te voet afleggen.

Een kennis uit het dal had me gevraagd zijn vader te bezoeken. Bavire vergezelde me. Onderweg zag ik hem langzaam ontgooien. Al wees hij iedereen die me benaderde onverbiddelijk terecht, hij leek er schik in te krijgen met een wandelende attractie op pad te zijn. ‘Kijk daar eens,’ zei hij toen we koeien passeerden die stilstonden om naar ons te kijken, ‘zelfs de dieren verbazen zich over je komst.’ Hij zong de religieuze liedjes die we in de hut van de harpist hadden gehoord en legde me de betekenis uit van zijn naam, Bavire Ntungane. Bavire betekende ‘hij die zich niet verzet’, Ntungane ‘de betrouwbare’. Hij was voorbestemd een brug te zijn tussen mensen, zei hij, daarom had de kolonel hem aan mij toegewezen.

De oude vader van mijn kennis woonde op een erf met een schutting van bamboestokken tegen rondzwervende runderen, want in tegenstelling tot elders in de wereld, waar koeien grazen binnen omheiningen, lopen de dieren in de hoogvlaktes vrij rond en zijn de huizen, schooltjes en moestuintjes afgerasterd.

De man ontving ons in een hut met grote raamopeningen die uitzagen op glooiende weiden. Vriendelijk keek hij me aan. ‘Hoeveel kinderen heeft u?’ wilde hij weten. De veiligheidsman van Minembwe had me op de dag van mijn aankomst hetzelfde gevraagd. Hem had ik een grote mond gegeven, maar dat kon ik tegen deze respectabele vader met zijn rafelige hoed natuurlijk niet doen.

Ik keek naar Bavire, die naar de koeien aan de andere kant van de omheining zat te turen. ‘Ik heb geen kinderen,’ zei ik toen maar. Dat was in deze wereld van drachtige koeien niet zo’n goede binnenkomer, realiseerde ik me, en dus voegde ik er een spreekwoord uit de hoogvlaktes aan toe dat iemand me had ingefluisterd: ‘Wie geen kinderen heeft, kan tenminste woorden achterlaten.’

Dat spreekwoord zei de oude man niets. Ik hoorde mezelf uitleggen dat het leven als reiziger moeilijk te combineren viel met kinderen, dat... ‘Niet één zelfs? Of twee?’ Hij schudde verbaasd zijn hoofd. Het gestreepte colbert dat hij met koninklijke allure droeg was aangevreten door de moten en ook de kraag van zijn hemd had betere tijden gekend. *Een kinderloze vrouw sterft niet, zij verdwijnt*, luidde een ander spreekwoord – vermoedelijk was dat hem meer vertrouwd.

Zijn kinderen hadden ons in de gaten gekregen en klemden hun handjes nieuwsgierig om de bamboeomheining.